

संत गाडगे बाबा अमरावती विद्यापीठ
३२ वा दीक्षांत समारंभ
शनिवार, दिनांक २० फेब्रुवारी, २०१६
मा. पद्मश्री प्रो. जी.डी.यादव
कुलगुरु, रसायन तंत्रज्ञान संस्था, माटुंगा, मुंबई यांचे
दीक्षांत भाषण

माननीय कुलगुरु, विद्वत् सभेचे सदस्य, अभ्यास मंडळाचे सदस्य, प्रकुलगुरु, कुलसचिव, महाविद्यालयांचे प्राचार्य, सन्माननीय अतिथी, इतर अभ्यागत आणि आज जे पदवी समारंभात स्वतः पदवी घेण्यासाठी हजर आहेत त्या स्नातक बंधु भगिनिंनो.

माझ्या मते आयुष्यातल्या काही अत्यंत महत्वाच्या दिवसांमध्ये ज्याची नोंद करावी असा तो दिवस म्हणजे पदवीदान किंवा दीक्षांत दिन. दीक्षा दिली जाते आणि दीक्षा घेतली जाते. दीक्षा देणे हे दीक्षांत समारंभामध्ये कुलगुरुंचे कर्तव्य असते आणि अशाप्रसंगी एखाद्या नामांकित व्यक्तिला बोलवून त्यांच्याकडून उपदेश देण्याची ही त्या मागची भावना असते. मला हा सन्मान आपल्या कुलगुरुंनी, व्यवस्थापकीय मंडळांनी आणि आपल्या विद्वत् सभेने दिला आहे त्याबद्दल मी त्यांचा आभारी आहे. या विद्यापीठाला संत गाडगेबाबांचे नाव दिले आहे त्यामुळे या विद्यापीठाकडून निराळ्या अपेक्षा आहेत. या दिवशी प्रत्येकाने थोडा वेळ स्तब्ध होऊन विचार करणे प्राप्त आहे. आपल्या विद्यापीठाने आपणांस कोणते ज्ञान दिले यापेक्षा त्या ज्ञानाबरोबर अजून बरेच काही मौलिक ज्ञान दिले आहे याचे भान आपण ठेवले पाहिजे. इथे आल्यावर नवीन मित्र मैत्रिणी, नवे प्राध्यापक, नवे विचार आणि अनेक नवीन प्रकारची नाती आपल्याला या विद्यापीठाने दिली आहेत. या सर्वांची आठवण केल्यावर आपल्याला असे कळून येईल की विद्यापीठे आजकाल फक्त ज्ञान हे गुरुकडूनच देत नाहीत परंतु इतर मार्गांनीही देतात आणि त्यासाठी आपल्याला अनेक बाबींचा विचार करावा लागेल.

आपण भूतकाळात गेलो किंवा पौराणिक कथांचा विचार करताना आपणांस गुरु द्रोणाचार्य आणि एकलव्याची कथा मनाला स्पर्श करून जाते. अर्जुनाला धनुर्विद्येचे धडे देऊन द्रोणाचार्यांना त्यांना जगातला सर्वात मोठा धनुर्धर बनवायचा असतो आणि अशावेळी एकलव्य त्यांच्याकडे धनुर्विद्येचे ज्ञान मिळावे म्हणून जातो. त्यावेळी द्रोणाचार्य त्याला ज्ञान देण्यास नकार देतात. एकलव्य दुरवरून

झाडीत बसून अर्जुनाला कसे शिक्षण दिले जाते हे पाहतो आणि द्रोणाचार्य निघून गेल्यावर तिथे जाऊन तिथली माती घेऊन येतो आणि त्याचा तो पुतळा बनवतो आणि हा पुतळा म्हणजे त्यांचा गुरु द्रोणाचार्य. त्या पुतळ्याच्या साक्षीने धर्नुविद्येचे सर्व ज्ञान त्यांने प्राप्त केले. काही दिवसांनी द्रोणाचार्यांना असे समजते की, आपल्या अर्जुनापेक्षाही एकलव्य हा मोठा धर्नुर्धर आहे आणि त्याने ज्याअर्थी आपला पुतळा तयार करून ज्ञान घेतले त्याअर्थी तिथे त्याने ज्ञानाची चोरी केली आहे. आता आपल्याला विचार करावा लागेल की खरोखरच एकलव्य ज्ञानार्जन करताना चोर होता का? आणि त्याचे गांभिर्य काय ? त्यावेळी द्रोणाचार्यांकडे एकलव्य गेला असताना त्याने सांगितले की मी तुमचा पुतळा बनवून त्याच्यासमोर धर्नुविद्या शिकलो आहे. एकलव्याची जात म्हणा किंवा इतर काही कारणांनी द्रोणाचार्य त्याला म्हणतात "तुला माहिती असेल एकलव्या की गुरुला दक्षिणा दयायची असते" आणि गुरु द्रोणाचार्यांनी त्याला त्यांचा उजव्या हाताचा अंगठा बहाल करण्याची आज्ञा देतात. याचा मतितार्थ असा की खरा गुरु समोर नसताना ज्ञानार्जन करता येते. आजच्या जमान्यातील इंटरनेट हा द्रोणांचाच अवतार आहे. फक्त ते अंगठा मागत नाही किंवा दिशा, देश, भाषा, वय, लिंग याचा कसलाही भेदभाव न करणारा जगद्गुरु झाले आहे. परंतु आजच्या एकलव्याला खूप विचारांनी खरे खोटे जाणून घेण्याची गरज आहे.

मगाशी मी सांगितल्याप्रमाणे शिक्षणाचा मुख्य उद्देश काय आहे? शिक्षणाचा मुख्य उद्देश फक्त ज्ञानार्जन नसून कृती करणे आहे असे हार्वट स्पेंसर नावाचे एक अमेरिकन गृहस्थ बोलून गेले, जवळजवळ 100 एक वर्षांपूर्वी. मग त्या दृष्टीने आपण जर विचार केला तर विद्यापीठांचे काम हे नवे ज्ञान निर्माण करायचे असते आणि तेही फक्त ज्ञान नुसत नवीन नसून ते शास्त्र आणि तंत्र याच्या अग्रेसर भागी असले पाहिजे. त्यानंतर हेच ज्ञान त्यांनी विद्यार्थ्यांना दिले पाहिजे आणि विद्यार्थ्यांना ज्ञान देताना त्या विद्यार्थ्यांनी त्यातले कितपत ज्ञान आकलन केले आहे हेही बघणे महत्वाचे असते आणि म्हणून ज्याला इंग्रजीत म्हणतात की Innovation should guide university education प्रत्येक ठिकाणी Innovation म्हणजे नाविण्य असले पाहिजे आणि या दृष्टीने जर आपण विचार केला तर आपल्या देशामध्ये शिक्षणाबद्दल खूप मोठी चर्चा चालू आहे. जेव्हा जेव्हा कधी जगातील निरनिराळ्या विद्यापीठांच्या क्रमांकाबद्दल चर्चा होते किंवा असे क्रमांक दिले जातात त्यावेळा आपण सर्वजण बोलून सांगतो की भारतातील एकही विद्यापीठ किंवा आय. आय. टी. पहिल्या 100 क्रमांकांमध्ये नाहित आणि त्याच कारण आपल्या शिक्षण पध्दतीत आहे किंवा आपल्या संशोधन करण्याच्या वृत्तीमध्ये आहे. किंवा आपल्याकडे जे नवे ज्ञान निर्माण करणे Innovation ज्याल्या म्हणतात त्याच्या कमतरतेमुळे आहे हे बघणे महत्वाचे ठरते. अर्थात त्याच्यात दुसरा एक भाग आहे. त्याच्यामध्ये की ज्याला सेंट्रल

युनिव्हर्सिटीज आणि स्टेट युनिव्हर्सिटीज, म्हणजे भारत सरकारची विद्यापीठे आणि राज्यातील विद्यापीठे यांच्यामध्ये खूप तफावत आहे. याच कारण अस की सेंट्रल युनिव्हर्सिटीजना एकाप्रकारे झुकत माप दिले जाते आहे आणि त्यामुळे ज्ञानाचे किंवा संशोधनाचे ज्याला आपण Quality म्हणजे दर्जा खूप खालावला गेला आहे आणि त्यामुळे Spirit of innovation जे आहे त्याची नवे ज्ञान निर्माण करण्याची वृत्ती खालावली गेली आहे आणि त्यादृष्टीने आपल्याला विचार करणे महत्वाचे आहे. तुम्ही अमेरिकेचे उदा. घेऊ त्याच्यातले जी. डी. पी. म्हणजे दरडोई उत्पन्न ज्याला म्हणतात ते 15 पूर्णांक 68 ट्रिलियन म्हणजे इतके डॉलर आहे. आणि जर तुम्ही विचार केला तर 1970 साली अमेरिका, चीन आणि भारत या तिन्ही राष्ट्रांच्या पण ट्रिलियन डॉलर मध्ये जी. डी. पी. बघुया त्यावेळेला अमेरिका फक्त 1 पूर्णांक 5 दशांश इतके ट्रिलियन डॉलर उत्पन्न होते. भारत आणि चीन त्याच्यामागे अगदीच नगण्य होते. परंतु ही 1970 सालची गोष्ट. परंतु तुम्ही जर विचार केला तर इ. सन 2000 मध्ये भारताची परिस्थिती थोडी बरी होती म्हणजे 900 म्हणजे अमेरिकेच्या मानाने आपण खूपच कमी होतो. आणि 2012 मध्ये ज्यावेळी अमेरिका 15 पूर्णांक 68 ट्रिलियन डॉलर इतके उत्पन्न असताना चीनचे उत्पन्न हे 8 ट्रिलियन डॉलर इतके होते. आणि भारताचे फक्त 2 ट्रिलियन डॉलर आणि याच कारण काय याचा आपण थोडा विचार करूया. याच कारण की ज्याला आपण टिपींग पॉईंट म्हणतात तो टिपींग पॉईंट म्हणजे त्याच्यात काहितरी क्रांतिकारी घटना झाल्या आणि या घटना कशा होतात याबद्दल सांगावस वाटत की आचार्य दादा धर्माधिकारी यांनी क्रांतिकारी तरुण या नावाचे एक पुस्तक लिहिले आहे. मी खूपखूप वर्षांपूर्वी ते पुस्तक वाचल होत. तर त्याच्यामध्ये जर ज्ञानाची क्रांति झाल्याशिवाय आपल्याला तरणोपाय नाही असे सांगितले आहे. तर या अमेरिकेच्या बाबतीत काय झाल लक्षात घ्या 1974 च्या दरम्यान त्यांच्यामध्ये पहिला टिपींग पॉईंट म्हणजे क्रांतिकारी घटना झाली. आणि दुसरा टिपींग पॉईंट हा जवळजवळ 1995 च्या दरम्यान झाल्या आणि त्या कशामुळे झाल्या हे आपण लक्षात घेऊ हे टिपींग पॉईंट म्हणजे काय की एक म्हणजे सीलीकॉन व्हॅली आणि दुसरा म्हणजे जीन टाऊन. सीलीकॉन व्हॅली म्हणजे त्यांच्या कॅलिफोर्निया मध्ये आणि जीन टाऊन हे मॅसेजविसेज मध्ये बॉस्टन मध्ये आहे. आणि याच कारण असे आहे की या प्रत्येक बाबतीत तुम्ही विचार केला तर या innovation मध्ये ज्याला innovation hub असे म्हणता येईल हा innovation च्या क्रांतिमध्ये एका महान विद्यापीठाचा हात आहे आणि कुठली ही महान विद्यापीठ एक म्हणजे की स्टॅन्डफर्ड, हार्वर्ड आणि एम. आय. टी. तर विद्यापीठ म्हणजे नुसत काही बिल्डींग्स्, किंवा तिथे असलेली काही उपकरण नसून शिक्षक, विद्यार्थी, माजी विद्यार्थी, आणि त्यांना साथ देणारे शिक्षकेतर कर्मचारी ह्यांनी ज्यावेळेला

एकाग्रतेने त्याच्यात भाग घेतला त्याचवेळेला नवीन ज्ञान निर्माण होते आणि ज्ञानाची वृद्धी होते. तुम्ही विचार करा की स्टॅन्डफर्ड च 2 पूर्णांक 60 दशांश ट्रिलियन डॉलरच उत्पन्न एरिया 33 पूर्णांक 1 स्क्वेअर 2 ट्रिलियन डॉलरच एरिया 0 पूर्णांक 68 शतांश किलोमीटर स्क्वेअर आणि बाकीचा अमेरिका देश 10 पूर्णांक 12 ट्रिलियन डॉलर याचा अर्थ जवळजवळ एक तृतियांश उत्पन्न जी.डी.पी. हे या दोन महत्वाच्या विद्यापीठांनी केलेले आहे. याचा अर्थ असा होतो की विद्यापीठे नुसतेच ज्ञान निर्माण करित नाहीत तर ते नवीन संपत्ती निर्माण करतात आणि ही संपत्ती आपण कशी निर्माण करू शकतो याच्याबद्दल मला थोडे बोलायचे आहे आणि त्यादृष्टीने जी मगाशी मी एकलव्याची गोष्ट सांगितली त्या गोष्टीचा थोडा उहापोह चर्चा होणे गरजेचे आहे.

आजकालच्या जगामध्ये कृत्रिम भिंती राहिलेल्या नाहीत आणि त्या नसल्यामुळे आपल्याला www म्हणजे इंटरनेट आणि या इंटरनेटचा आपण कसा फायदा घेऊ शकतो याची मी काही उदा. देईन हे WWW म्हणजे World Wide Web नसून Wisdom Welth आणि Worship याचे combination आहे.

ज्ञान आणि संपत्तीची पूजा केली पाहिजे याचा अर्थ लक्ष्मी आणि सरस्वती या दोघांचे मिलन झाले पाहिजे. म्हणजे ज्ञानपूजेने लक्ष्मीची निर्मिती करायची आणि ज्ञानाला कुठल्याही सीमा नाहीत. आणि म्हणून मला अस वाटत की विद्यापीठांचे काम हे नवे ज्ञान निर्माण करायचे आहेच परंतु त्याप्रमाणे नवीन आकलन शक्ती विद्यार्थ्यांना देण्याचे आहे. आणि त्यासंबंधात मला काही गोष्टी सांगाव्याशा वाटतात

यजुर्वेदामध्ये एक श्लोक आहे. आ शिक्षाय प्रश्निम, अशिक्षाया अविप्रश्निम, आ शिक्षाय प्रश्निम, अविप्रश्निम, उपशिक्षाया अविप्रश्निम याचा अर्थ For learning the question for learning the nearone from all sites शिक्षणात शिकण्यासाठी आपण प्रश्न विचारले पाहिजेत आणि ते प्रश्न आपल्या गुरुपासून घेताना त्यांनाही प्रश्न विचारले पाहिजेत लक्षात घ्या याची प्रचिती आपल्याला प्राचीन ग्रीक संस्कृतीमध्ये दिसते. म्हणजे शिष्य गुरु जे सांगेल ते न मानता उलट दुसरे प्रश्न विचारायचा. तर याप्रमाणे आपल्याला सॉक्रेटिस, प्लेटो आणि ऑरिस्ट्रॉटिस तत्वज्ञानांची माहिती घेणे जरूरीचे आहे. तिकडे ग्रीस मध्ये एक अतिशय सुंदर प्रकारची कल्पना होती की जे तुम्ही बघता ते सत्य नाही. त्याच्या मागे काहीतरी दुसरे सत्य आहे. त्याला संस्कृत मध्ये चक्षुरवैसत्यम्, जे आपल्या डोळ्यांना दिसते ते सत्य आणि ग्रीक मध्ये चक्षुरवैसत्यम् जे आपल्या डोळ्यांना दिसते ते सत्य नसते असे मानतात. हे कशामुळे हा परिणाम शास्त्रीय दृष्टीकोनांमुळे झाला आहे. याच्यावर ध्यान ठेवले

पाहिजे मग अशावेळी विद्यापीठांनी वा विद्यार्थ्यांनी अस म्हणायला पाहिजे, साथिदारांनो आपल्या ज्ञानांग वाढविण्यासाठी प्रार्थना करा आणि त्यावेळी हे ज्ञान वाढविण्यासाठी आपली दृष्टी कशी असली पाहिजे याचे एक उदा. ऋग्वेदात दिलेले आहे .. चक्षुर नो धेहि चक्षुषे, चक्षुर विख्यै तनुभ्यः ॥ सं चेदं चि य पश्चेम ॥

..... याचा अर्थ काय की आमच्या डोळ्यांना ज्या नेत्रांना तुम्ही दृष्टी दिली देवा आमच्या शरिरालाही तू डोळे दे. म्हणजे ते सगळ बघू शकतात. आणि आपण हे सर्व जग त्याच्या सर्वप्रकारच्या अवतारामध्ये सुक्ष्मरित्या बघू शकतो. Give site to our eyes, Give site to our bodies so they can see the world as we may be see it in detail मग हे ज्ञान आपल्याला जर विद्यापीठे देत असतील तर विद्यापीठांत नवे निर्माण करण्यासाठी आधुनिक तंत्रज्ञानाचा आपण उपयोग केला पाहिजे. आणि मगाशी मी म्हटल्याप्रमाणे एकलव्याची कथा मी नवीन पध्दतीने सांगू इच्छितो. आता आपण एकलव्याच्या कथेतील एक एक शब्द घेत जाऊ Ekalavya म्हणजे माझ्यामते E Electronics आणि इंटरनेटचा आपण ज्ञानासाठी उपयोग केला पाहिजे K म्हणजे त्याच्यात ज्ञान असल पाहिजे A म्हणजे accessible and affordable म्हणजे सगळ्यांना ते वापरण्याची मुभा असली पाहिजे तसेच ते परवडलेही पाहिजे L म्हणजे शिकणाऱ्याला ते चिरंतन राहणारे असले पाहिजे दुसरा A म्हणजे ते ज्ञान आपण कधीही घेऊ शकलो पाहिजे. V म्हणजे Valuable and vibrant म्हणजे ज्ञानाची महती जास्त व प्रेरणादायक असली पाहिजे. Y म्हणजे . Youthful म्हणजे ज्ञान हे नव असल पाहिजे आणि A म्हणजे Anywhere म्हणजे ज्ञान हे कुठेही कधीही मिळविता आले पाहिजे. हे WWW म्हणजे इंटरनेटमुळे शक्य झाले आहे. त्यादृष्टीने विद्यापीठांनी कोर्सेस शिकवताना किंवा नवीन ज्ञान देताना त्याचा वापर केला पाहिजे. आजकाल पूर्वीचे क्लासरूम ज्याला आपण वर्गात बसून शिक्षण घेणे तर शिक्षकांनी जुन्या पध्दतीची शिक्षण पध्दती सोडून नव्याप्रकारचे धीट असे विद्यार्थी व ज्ञान निर्माण केले पाहिजे. याचा अर्थ असा की शिक्षकांनी शिकविण्यात कमी वेळ घालवला पाहिजे आणि कल्पनांचा विकास केला पाहिजे. आणि ज्यावेळेला आपण कृती करतो त्यावेळी आपण विद्यार्थ्यांना पुस्तक वाचून वर्गात येण्यास सांगून त्याच्यावर चर्चा केली पाहिजे. यामुळे काय होते तर विद्यार्थ्यांला पार्टीसीपेटीव्ह लर्निंग शिकता येते. तर विद्यापीठांनी आपल्या विद्यार्थ्यांसाठी निरनिराळी ॲप्स निर्माण करणे गरजेचे आहे. किंवा अशी ॲप्स जर बाजारात असतील तर त्याचा वापर करणे गरजेचे आहे. कारण आजकालचे जग हे बाऊंड्रीलेस आहे.

मघाशी मी म्हटल्याप्रमाणे केशवसुतांनी एक अतिशय सुंदर कविता लिहीली होती त्याच्यामध्ये जुन्या वाईट प्रथा टाकून देण्याविषयी उपदेश होता आणि ती कविता अशी होती की,

''काटोकाट भरू द्या प्याला फेस भराभर उसळू द्या . आणि जुने जाऊ दे मरणा लागुनी हे मत लोका कळू द्या'' .

मला असे वाटते की विद्यापीठाची ख्याती किंवा एखादया संस्थेची ख्याती या तितल्या चार घटकांवर अवलंबून असतात . पहिला घटक हा शिक्षक असतो . दुसरा घटक हा विद्यार्थी असतो . तिसरा घटक हा माजी विद्यार्थी असतो आणि चवथा घटक हा तिथला शिक्षकेतर कर्मचारी असतो आणि या चारींच्या जिवारती विद्यापीठाची किर्ती वृद्धीगत होते पण कधी कधी आपण असे वधतो की विद्यापीठांची ख्याती वाढवण्यापेक्षा त्याची ख्याती कमी करण्यामध्ये लोक गुंतलेले असतात . त्यांना असे वाटत नाही की आपल्या विद्यापीठासाठी आपण काही केलं पाहीजे आणी त्याची ख्याती वाढवली पाहीजे आणि या दृष्टीने मी एक कविता लिहीलेली आहे आणि त्या कवितेचं नाव आहे 'निर्मिती' . ती कविता भावात्मक आहे त्याच्यामागे खूप मोठा विचार आहे आणि त्याचा अर्थ ती कविता तुम्हाला एक दोनदा वाचल्यावरती कळेल .

अति सुंदर भव्य इमारत
निर्मळ होते वहात पाणी ॥
नदी किनारी बाग बगिचे
सुरम्य विहंग गाती गाणी ॥
ज्ञान सुगंध चहु वाजुला
किर्ती तिची भिडली गगनी ॥
आणि अचानक आले धावुनी
वार सपासप हातोडे घेऊनी ॥
छप्पर तुटले तुटल्या भीती
मस्तवाल ते गाणे गाती ॥
पुसले त्यांना कोण तुम्ही हो
नाही ऐकता आमचा टाहो ॥

म्हणाले आमचे काम तोडणे
 जोडणे नाही नाही शिकणे ॥
 कोणी म्हणाले आमचा म्होरक्या
 तोडाफोडी त्याचा खाक्या ॥
 क्षणात तोडू भव्य इमारत
 आमचे बीद ना खेद ना खंत ॥
 पिढ्या गेल्या वर्षे गेली
 तेव्हा कुटे निर्मिती झाली ॥
 विटाविटांनी कणाकणांनी
 जोडूनी हृदये सर्वजणांनी ॥
 सौंदर्य हीचे वाढली प्रतिष्ठा
 आई आमुची आमुची आस्था ॥
 फेका हातोडे करा निर्मिती
 जोडा पुन्हा वाढवा किर्ती ॥
 अती सुंदर भव्य इमारत
 करा निर्मिती तिची अविरत ॥

मला या विद्यापीठाने बोलावून जो माझा सन्मान केला त्याच्यावद्दल मी त्यांचा आभारी आहे आणि मला असं वाटतं की अमरावती व संत प्राडगेबाबा अमरावती विद्यापीठ हे भारतातलं उत्तम दर्जाचं विद्यापीठ होऊन विकसीत होईल . त्याचा विकास करण्यामध्ये इथल्या शिक्षकांचा, इथल्या कर्मचा-यांचा, माजी विद्यार्थांचा आणि इतर मंडळींचा हातभार लागेल याची मला खात्री आहे . सातकहो,

If you get up in the morning
 With your hardest job to do,
 Don't start the day with grumbling

That won't help you see it through
Be glad for work that's difficult
For tasks that challenge you.
Workers find a thousand blessings
The idle never knew.

जय हिंद जय महाराष्ट्र .

Don't start the day with grumbling
Will your hardest job to do.
If you get up in the morning